

כ"ה

התקשרות

קונטרס שבועי לאנ"ש חסידי חב"ד לחיזוק ההתקשרות
לכ"ק אדמו"ר רבי מנחם מענדל בהרה"ק רלו"י מליובאוויטש
זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שיחות • איגרות • פניני חסידות לפה"ש • הלכות, מנהגים וטעמיהם • ניצוצות • זמנים

תרצג

ערב שבת-קודש

פרשת חיי-שרה

כ"א במרחשוון ה'תשס"ח

יוצא-לאור על-ידי

מכון ליובאוויטש שעל-יד

צעירי-אגודת-חב"ד באה"ק ת"ו — המרכז

מורה שיעור ללימוד היומי ברמב"ם

כ"א במרחשוון ה'תשס"ח – כ"ח במרחשוון ה'תשס"ח

יום	יום בחודש	ג' פרקים ליום	פרק א' ליום	ספר-המצוות
ו'	כ"א במרחשוון	פרק יג. הלי נזירות.. בפרקים אלו. פרק א-ב.	הלי כלי המקדש והעובדים בו פרק ד.	מ"ע צה. צב. מל"ת רט.
ש"ק	כ"ב במרחשוון	פרק ג-ה.	פרק ה.	מל"ת רב. רג. רד.
א'	כ"ג במרחשוון	פרק ו-ח.	פרק ו.	מל"ת רה. רו. רח. רז.
ב'	כ"ד במרחשוון	פרק ט-י. הלי ערכין וחרמין.. בפרקים אלו. פרק א.	פרק ז.	מ"ע צג. קיד.
ג'	כ"ה במרחשוון	פרק ב-ד.	פרק ח.	מ"ע קטו. קטז. קיז.
ד'	כ"ו במרחשוון	פרק ה-ז.	פרק ט.	מ"ע קמה. מל"ת קי.
ה'	כ"ז במרחשוון	פרק ח. תהי ידך וגוי. ספר זרעים והוא ספר שביעי.. הלי כלאים.. בפרקים אלו. פרק א-ב.	פרק י.	מל"ת קיא. רטו.
ו'	כ"ח במרחשוון	פרק ג-ה.	הלי ביאת המקדש.. בפרקים אלו. פרק א.	מל"ת רטז.

זמני השבוע *

צאת הכוכבים	שקיעת החמה***	מנחה גדולה	חצות היום והלילה	סוף זמן ק"ש	זריחת החמה	זמן ציצית ותפילין	עלות השחר**		תאריך
							72 ד' לפני הזריחה	120 ד' לפני הזריחה	
5.16	4.51.2	11.54	11.24	8.40	6.02	5.05	4.44	3.57	ו', כ"א במרחשוון
5.15	4.50.3	11.54	11.24	8.40	6.03	5.06	4.44	3.57	ש"ק, כ"ב במרחשוון
5.15	4.49.5	11.54	11.24	8.41	6.04	5.07	4.45	3.58	א', כ"ג במרחשוון
5.14	4.48.6	11.54	11.24	8.41	6.05	5.07	4.46	3.59	ב', כ"ד במרחשוון
5.13	4.47.8	11.54	11.24	8.41	6.06	5.08	4.47	4.00	ג', כ"ה במרחשוון
5.12	4.47.0	11.54	11.24	8.41	6.07	5.09	4.47	4.00	ד', כ"ו במרחשוון
5.12	4.46.3	11.54	11.24	8.42	6.07	5.10	4.48	4.01	ה', כ"ז במרחשוון
5.12	4.46.3	11.54	11.24	8.42	6.07	5.10	4.48	4.01	ו', כ"ח במרחשוון

* הזמנים מתייחסים לאזור המרכז. באזור ההרים והעמקים יש שינויים שעשויים להגיע למספר דקות.
 ** לגבי זמן עלות השחר הנהוג בחב"ד קיימות שלוש דעות. הבאנו את הזמנים לפי הדעה המוקדמת ביותר והמאוחרת ביותר, וראוי להחמיר לפי העניין.
 *** זמני השקיעה כאן הם לפי השקיעה הנראית. אולם אדה"ז בסידורו ('סדר הכנסת שבת') מכיר בשקיעה האמיתית, המאוחרת ממנה "בכמו ארבע מינוטין" (לשון אדה"ז שם. שיעור התלוי במיקום ובעונות השנה).

זמני הדלקת הנרות וצאת השבת

פרשת		ירושלים		תל-אביב		חיפה		באר-שבע	
צה"ש	דה"ינ	צה"ש	דה"ינ	צה"ש	דה"ינ	צה"ש	דה"ינ	צה"ש	דה"ינ
5: 28	4: 31	5: 26	4: 18	5: 28	4: 28	5: 28	4: 18	5: 28	4: 31
5: 24	4: 26	5: 21	4: 13	5: 23	4: 23	5: 23	4: 13	5: 24	4: 26

עורך ראשי: מנחם מענדל ברוד • עורך: נחמיה קפלון • הגהה: יוסף-יצחק אולידורט

מו"ל: מכון ליובאוויטש שעל-יד צעירי-אגודת-חב"ד באה"ק ת"ו - המרכז

יו"ר: הרב יוסף-יצחק הכהן אהרונוב

כתובת: ת"ד 14 כפר-חב"ד 72915, טל' 03-9607588, פקס: 03-9606169

ISSN 0793-7474 אינטרנט: www.chabad.org.il דואר אלקטרוני: chabad@chabad.org.il

שווין לטובה - עבודת ה' תמידית בכל המצבים

**הברכה המיוחדת ששרתה באוהל שרה באה רק לאחר עשייתם ועבודתם בכוח עצמם באותם דברים • כך אצל כל יהודי:
דווקא אחר היגיעה נמשכת ברכת ה' ש"מרובה על העיקר"
• העיסה והאוהל בעבודת האדם והמשכת ה"בלי גבול", אך
בכל העבודות צריך להיות ה"נר" של פנימיות התורה להאיר
בתמידות • משיחת כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו**

מישראל יכול להגיע לדרגא כזו שיהיו כל שנותיו שווין לטובה.

ב. במה מתבטא העניין שכל שנות חיי שרה היו שווין לטובה? - על כך מסופר בסיום וחזתם הפרשה⁵ ש"כל זמן ששרה קיימת היה נר דולק מערב שבת לערב שבת, וברכה מצויה בעיסה, וענן קשור על האוהל".

"ענן קשור על האוהל":

כיוון שאברהם ושרה לא היו דרים במקום קבוע, אלא היו נודדים ממקום למקום, לכן לא דרו בבית הבנוי מעצים ואבנים, כי אם באוהל, שענינו הוא להיות מחסה משמש וממטר. ונוסף לזה היה גם "ענן קשור על האוהל", שזהו עניין של הגנה נוספת. והיינו, שלכל לראש בנו בעצמם אוהל, שזוהי פעולתו של האדם בעניין ההגנה, ולאחרי כן היתה תוספת הגנה מלמעלה - "ענן קשור על האוהל".

"ברכה מצויה בעיסה":

א. על הפסוק¹ "ויהיו חיי שרה גו' שני חיי שרה", איתא במדרש² - והובא בפירוש רש"י - ש"כולן שווין לטובה".

ובהקדמה - שכיוון שרש"י מביא את דברי המדרש בפירושו על התורה, מובן, שעניין זה שייך לא רק לעולם הדרוש, אלא גם לאלו שלעת-עתה שייכים הם רק ללימוד החומש כפשוטו, וכידוע ההפרש בין פירוש רש"י על התורה לפירוש הרשב"ם, שדברי המדרש שהובאו בפירוש רש"י שייכים הם גם להלימוד על דרך הפשט.

והרי ידועים דברי רבותינו נשיאינו אודות גודל החשיבות וההכרח בלימוד פירוש רש"י על התורה³.

ועניין זה שהתורה מספרת לנו אודות שנות חיי שרה שהיו "כולן שווין לטובה", הוא בבחינת "מעשה אבות סימן לבנים"⁴, היינו, שכל אחד

(1) ריש פרשתנו.

(2) ראה גם ב"ר רפנ"ח.

(3) ראה סה"ש תרצ"ז ס"ע 197 (נעתק ב"היום יום" כט שבט).

(4) ראה תנחומא לך לך ט. ב"ר פ"מ, ו. רמב"ן לך לך יב, ו. ועוד.

(5) ב"ר פ"ט, טז. הובא בפרש"י פרשתנו כד, טז.

עבודת האבות היתה בבחינת מרכבה¹⁵, כמבואר בתניא¹⁶ "שכל אבריהם כולם . . לא נעשו מרכבה רק לרצון העליון לכדו כל ימיהם" - הנה נוסף לזה נמשכה גם תוספת ברכה מלמעלה, שזהו עניין המשכת הבל-גבול.

וכאמור לעיל, "מעשה אבות סימן (ונתינת-כוח) לבנים", שזהו הכוח שיש לכל אחד מישראל בירושה מאבותינו - ירושה שאין לה הפסק¹⁷, אלא נמשכת בכל דור ודור - שכאשר מתייגע בעבודתו כפי כוחו, הנה לאחרי כן נותן לו הקב"ה תוספת ברוכה על העיקר.

וכאמור רז"ל¹⁸ "יגעת ומצאת", והיינו, שלאחרי שישנו אצלו עניין היגיעה כפי כוחו, אזי "ומצאת", שנעשה אצלו עניין של מציאה שבאה בהיסח הדעת¹⁹, כיוון שנותנים לו מלמעלה הרבה יותר ממה שהתייגע, באין ערוך²⁰.

ג. ויש להוסיף ולבאר הדיוק בג' עניינים הנ"ל דווקא:

ידוע שכללות צרכי ועניני האדם נחלקים לשני סוגים: פנימיים ומקיפים. ישנם עניינים שהאדם לוקח אותם בפנימיות, כמו עניין המזון, ויש עניינים שאי אפשר לקחת אותם בפנימיות, אלא הם עומדים בבחינת מקיף - מקיף הלבוש, או מקיף נעלה יותר, מקיף של בית²¹.

וזהו ב' העניינים של "ברכה מצויה בעיסה", ו"ענן קשור על האוהל":

עיסה - שממנה עושים לחם, שבזה נכלל גם כל דבר מאכל שקרוי לחם, כמו "עבד לחם רב"²² - הוא עניין המזון, בחינת הפנימיות; ואוהל - בחינת המקיף.

ועניינם בעבודה: העבודה שעל-פי טעם ודעת,

כיוון שגדלה מעלת אברהם ושרה בהכנסת אורחים, וכמסופר בפרשה הקודמת⁶ שאברהם שחט ג' פרים כדי שיוכל ליתן לכל אחד משלשת האורחים מן המובחר, ושרה לקחה סולת והכינה עוגות כו' - הרי מוכן, שגם העיסה שהכינה שרה מצד עצמה היתה במידה גדולה ביותר. אבל אף-על-פי-כן, הרי זה בהגבלה. ובוזה היתוסף שהיתה "ברכה מצויה בעיסה" - תוספת ברכתו של הקב"ה, שתוספתו מרובה על העיקר⁷.

"נר דולק מערב שבת לערב שבת":

הנר שהדליקה שרה מצד עצמה - ככל שתגדל מעלתו, הרי זה עניין שבהגבלה. ובוזה היתוספה ברכה מלמעלה שהיה "נר דולק מערב שבת לערב שבת", שזהו עניין התמידות ובל-גבול - שהרי גם בערב שבת שלאחרי זה הדליקה שרה נר שהיה דולק מערב שבת לערב שבת, ואם כן, היה הנר דולק בתמידות; אלא, שמצד מעלת עבודת המטה (שלא יהיה בבחינת "נהמא דכיסופא"⁸) היה זה באופן שבערב שבת שלאחרי זה תהיה פעולת הדלקת הנר על-ידי שרה.

וכללות העניין בזה - שמבלי הבט על גודל מעלת עבודת שרה מצד עצמה,

- כמובן ממאמר רז"ל⁹ בנוגע לאבות ש"הטעימן הקב"ה בעולם הזה מעין העולם הבא", והיינו, שכשם שלעתידי לבוא כתיב¹⁰ "את רוח הטומאה אעביר מן הארץ", כמו כן היה אצל האבות, כדאיתא בירושלמי¹¹ "אברהם אבינו עשה יצר הרע טוב, דכתיב¹² ומצאת את לבבו נאמן לפניך", (שזהו עניין נעלה יותר מדוד ש"הרגו בלבבו . . לבי¹³ חלל בקרבי"), ועל דרך זה גם בבבלי, כדאיתא במסכת נדרים¹⁴ ש"המליכו הקב"ה . . על מאתים וארבעים ושמונה אברים", וכללות

(6) ב"מ פו, ב. הובא בפרש"י וירא יח, ז.

(7) ב"ר פס"א, ד.

(8) ראה ירושלמי ערלה פ"א ה"ג. הובא בלקו"ת צו ז, רע"ד. ובכ"מ.

(9) ב"ב טז, סע"ב ואילך.

(10) זכרי' יג, ב.

(11) ברכות פ"ט ה"ה. סוטה פ"ה ה"ה.

(12) נחמ"י ט, ח.

(13) תהלים קט, כב.

(14) לב, ב.

(15) ב"ר פמ"ז, ו. פפ"ב, ו. זח"ג רנו, ב.

(16) פכ"ג (כח, ב).

(17) ב"ב קכט, ב.

(18) מגילה ו, רע"ב.

(19) סנהדרין צז, א.

(20) ראה גם תו"מ חכ"ה ע' 148. וש"נ.

(21) ראה לקו"ת ברכה צח, סע"ב ואילך. ובכ"מ.

(22) דניאל ה, א. וראה פרש"י ויצא לא, נד. ויקרא ג, יא. אמור

ואפילה ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים (גומות) כו' ואינו יודע באיזה דרך מהלך, נזרמנה לו אבוקה של אור כו' כיוון שעלה עמוד השחר כו' - שעניין החושך שלא רואים היכן נמצאים היינו שיכולים להחליף טוב לרע או רע לטוב, מתוק למר ומר למתוק וכו', ולכן, נוסף על העבודה ד"עיסה" ו"אוהל" (פנימי ומקיף), צריכה להיות גם העבודה של "נר דולק" - להאיר על-ידי המאור שבתורה, זוהי פנימיות

"בכל לבבך ובכל נפשך"²³ - היא בחינת הפנימיות, והעבודה שלמעלה מטעם ודעת, "בכל מארך"²³ - היא בחינת המקיף, שהרי העבודה "בכל מארך" ענינה שהאדם יוצא מהציור שלו, שזהו ש"מאד" אותיות "אדם", אבל בצירוף אחר²⁴, כי, כדי לבוא לבחינת "מאד" צריך לצאת מציור "אדם", וזהו עניין המקיף. והנה, כללות העבודה בב' הבחינות פנימי

לאחרי שישנו אצלו עניין היגיעה כפי כוחו אזי "ומצאת", שנעשה אצלו עניין של מציאה שבאה בהיסח הדעת, כיוון שנותנים לו מלמעלה הרבה יותר ממה שהתייגע

התורה²⁸, שמאירה לו בכל ענייניו. וכמו עניין "נר דולק" כפשוטו, נר שבת, שענינו הוא בשביל שלום בית²⁹, היפך המחלוקת והפירוד, היינו, שלולי האור שעל-ידי הנר דולק יכול להיות אצלו עניין של מחלוקת ופירוד - שבנוגע לעניינים מסוימים הרי הוא מודה שהם שייכים לאלקות, אבל בנוגע לעניינים אחרים חושב שהם שייכים אליו ויכול לעשות כרצונו, וכדי שלא יהיה פירוד בענייניו צריכה להיות העבודה ד"נר דולק". ובאותיות פשוטות: יהודי יכול ללמוד תורה ולקיים מצוות בהידור כל ימיו, אבל, ללא אור, וללא חיות והתלהבות, ולכן, מוכרחת להיות העבודה של "נר דולק", שיהיה אור וחיות בעבודת התורה, והמצוות, ועניין זה נעשה על-ידי המאור שבתורה, זוהי פנימיות התורה. וצריך להיות "נר דולק מערב שבת לערב שבת", היינו, שעניין "נר דולק" צריך להיות בתמידות, כך, שבכל מדרגה שמגיע אליה צריך לפעול בה תוספת אור³⁰, ועניין זה פועל לא רק בעבודת "מי

ומקיף היא מצד האדם; ולאחרי שהאדם מתייגע בזה כפי כוחו, אזי נותנים לו מלמעלה תוספת ברכה, בכרכתו של הקב"ה שתוספתו מרובה על העיקר, בבחינת בלי גבול - שזהו העניין ש"ברכה מצויה בעיסה" ו"ענן קשור על האוהל".

ד. וכיאוור עניין הג' - "נר דולק מערב שבת לערב שבת" (בקצרה על כל פנים, מפני קוצר הזמן): ענינו של נר - שאינו פועל דבר חדש, שהרי כל הדברים שנמצאים בחדר בשעה שמדליקים בו נר, היו בו גם לפני שהדליקו את הנר, אלא החילוק הוא, שלפני הדלקת הנר שרר חושך ולא ראו מאומה, ועל-ידי הדלקת הנר נעשה אור, ורואים כל דבר בכירור.

וכמו כן בעבודה - כדאיתא בגמרא²⁵ והובא בקונטרס עץ החיים²⁶ בפירוש הכתוב²⁷ "כי נר מצוה ותורה אור", "תלה הכתוב את המצוה בנר ואת התורה באור וכו', משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה

28 ראה פתיחתא דאיכ"ר ב ובפי' יפה ענף שם. ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז ובפי' קה"ע שם. המשך תער"ב ח"ג ע' א'שכב. סה"מ תרפ"ט ע' 176. וש"נ.
29 ראה שבת כג, ב.
30 חסר קצת (המו"ל).

23 ואתחנן ו, ה.
24 ראה זה"ג רמו, ב. ב"ר פ"ח, ה ובפרש"י. תו"מ ח"ב ע' 202. וש"נ.
25 סוטה כא, א.
26 בתחלתו.
27 משלי ו, כג.

בתורת החסידות, וכפי שכותב כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע במכתבו הידוע ל"ט כסלו³²: "והיא היא תורת הבעש"ט",
והרי על-ידי הפצת מעיינות תורת הבעש"ט אזי אתי מר³³, במהרה בימינו.

(התוועדות פרשת חיי שרה ה'תש"כ. 'תורת מנחם - התוועדות ה'תש"כ חלק א' (כו) ע' 146-150)

שטרח בערב שבת", אלא גם בענין "יאכל בשבת"³¹.

ה. וכל זה צריך להיות באופן ש"כולן שוין לטובה":

בכל השנים ובכל הזמנים, הן כאשר טוב בגשמיות והעבודה היא בנקל, והן כאשר העבודה היא בקושי - צריך להיות "כולן שוין לטובה" בכל ג' העניינים הנ"ל: "ברכה מצויה בעיסה", "ענן קשור על האוהל", ו"נר דולק מערב שבת לערב שבת",

שזהו עניין פנימיות התורה כפי שנתבארה

32) אג"ק שלו ח"א ע' רנט. וש"נ (נעתק ב"היום יום" בתחילתו).

33) ראה אגה"ק דהבעש"ט - כש"ט בתחלתו. ובכ"מ.

31) ע"ז ג, סע"א.

מינוי ל'התקשרות'

אפשר לקבל את גיליון 'התקשרות'

ישירות הביתה באמצעות הדואר

מינוי לשנה: 177 ש"ח (ב-4 תשלומים)

מינוי לחצי שנה: 88 ש"ח (ב-2 תשלומים)

את השם, הכתובת והתשלום יש להעביר לפי הכתובת:

'התקשרות', מחלקת המנויים, ת"ד 14 כפר-חב"ד 72915.

כמו-כן אפשר להירשם בטלפון ולשלם בכרטיס אשראי, בטל' 03-9607588, שלווחה 130

נבואה גלויה ממש

כ"ק הרש"ב חזה בזמנו את המצב היום!

...רואים דבר נפלא, שאין שמים לב אודותיו. שלפני למעלה משמונים שנה חזה בעל יום ההולדת ברוח קודשו את המעמד והמצב דימינו אלו - נבואה גלויה ממש:

בשיחה הנ"ל מבאר בעל יום ההולדת שלפני הגאולה יהיו שתי דרגות - דורות - של מחרפים: דרגה ראשונה (דור הראשון) - "אשר חרפו אויביך ה'", אלו שמנגדים להקב"ה, לתורתו ומצוותיו, ודרגה שנייה (דור השני) - "אשר חרפו עקבות משיחך", יהודים שבכלל הם "מאמינים בה' ובתורתו", ועד שיש ביניהם "פיינע בני תורה" [= בני תורה טובים], ואף-על-פי-כן, חלשים הם באמונת הגאולה, ועד כדי כך ש"חרפו עקבות משיחך", היינו, שמחרפים ומלעיגים מעניין זה!

והרי זה פלא גדול ביותר: מי היה יכול לתאר לעצמו לפני שמונים שנה שתקום "ברייה משונה" כזו: יהודי ש"מאמין בה' ובתורתו", ואף-על-פי-כן לועג ומחרף "עקבות משיחך"!!!

אמנם, בימינו אלו - קם הרבר והיה לעובדה מצייאותית: ישנם יהודים שומרי תורה ומצוות "אשר חרפו עקבות משיחך": כאשר יהודי אומר שנמצאים אנו בזמן ד"עקבות משיחך", "הנה זה עומד אחר כתלנו" - אינם יכולים לסבול זאת, ועד שהם מחרפים ולועגים מזה! ולא עוד אלא שמחנכים ילדי-ישראל ברוח זו - לחרף "עקבות משיחך", רחמנא ליצלן!

וכאשר שואלים אותם, הייתכן? הרי האמונה בביאת המשיח היא מעיקרי הדת! - יש להם תשובה מן המוכן: בוודאי מאמינים הם בביאת המשיח [איך ייתכן אחרת, הם הרי יהודים דתיים שאומרים "אני מאמין כו' בביאת המשיח"], אבל לפי דעתם, אין זה עדיין הזמן ד"עקבות משיחך", יש להמתין שנים רבות (רחמנא ליצלן) עד שתבוא הגאולה...

בוודאי - אומרים הם - שסוף סוף, ברבות הימים, תבוא הגאולה; אבל עכשיו אין מה למהר... ובוודאי שאין לדרוש מהקב"ה להוציא את בני-ישראל מהגלות, צריכים לשבת ולחכות, ובינתיים - "זאלן אידן שטעקן אין גלות" [= שיישארו היהודים תקועים בגלות] רחמנא ליצלן! ומה צריכים לעשות - לרקוד לפני הגוי!

וגם טענה זו מלבישים הם באיצטלא של "יראת שמים": מכיוון שלפני כמה מאות שנים היו יהודים שהוכרחו לרקוד - בלבוש "עור דוב" - לפני הגוי... הרי זו "הוכחה ברורה" שכך צריכה להיות הנהגה של יהודים!... ולכן, ממשיכים לטעון, כאשר מבקשים, ובפרט כאשר דורשים, מהקב"ה שתבוא הגאולה מיד, "משיח נאו" - הרי זה בניגוד לדרך שבח נהגו יהודים בדורות שלפנינו "לרקוד לפני הגוי"!!!

וכאמור, לפני שמונים שנה לא היו יכולים לשער שיהיה מצב ד"אשר חרפו עקבות משיחך" על-ידי יהודים שומרי תורה ומצוות, ואם כן, העובדה שבימינו אלו רואים זאת במוחש - מהווה הוכחה נוספת שדורנו זה הוא אכן הדור השני שאודותיו מדובר בשיחה הנ"ל, דור האחרון ממש שאז צריכים לעבור גם את הענין ד"אשר חרפו עקבות משיחך"!!!

(משיחת ש"פ חיי-שרה, כ"ב במרחשוון ה'תשמ"ה, התוועדות תשמ"ה כרך א' עמ' 671-673)

תארי כבוד ותארים אצל חסידים

האם התארים הניתנים להקב"ה באים לתאר את מעלותיו או רק לשלול את העדר המעלות? • כיצד מלמד הרמב"ם הלכה על-ידי שינוי בתארים? • מרא דאתרא אינו תואר בלבד • תואר אמיתי לכל יהודי ותארים מוגזמים למי שאינם בחיים • מדוע לא נכתב "זי"ע" על רשב"י ומדוע מיעטו חסידים בכוונה בהוספת תוארי כבוד?

פרק שלושה עשר נאספו ביאורי הרבי לדברי הרמב"ם שבהם הרמב"ם מצמיד תואר לאחד האישים המוזכרים בדבריו. לדוגמה: כשמזכיר את אחד משלושת האבות ובמקום "אבינו" מזכיר "הצדיק", הרי שבהלכות שביין אדם לחבירו כוונת הרמב"ם להדגיש את שיטתו בהלכות דעות, כי התואר "צדיק" חל על כל מי שנוהג כהלכה על-פי שורת הדין, ואין זו הלכה של מידת חסידות. שכן הנהגה המוזכרת בהקשר זה חלה על כל אחד ואחד.

לעומת זאת בהלכות שביין אדם למקום, כאשר משנה הרמב"ם את הנאמר במקור "משה הצדיק" וכותב "משה רבינו", שם כוונתו להשמיענו ההיפך [שהתואר "צדיק" בין אדם למקום אינו שייך לכל אחד ואחד, ואילו התואר "רבינו" מלמדנו, כי הלכה זו חלה על כל אחד ואחד - ולא רק למי שהוא "צדיק".

בעשרת ימי תשובה תש"ט שיגר הרבי כרטיס ברכת שנה טובה אל הרב ר' שניאור זלמן שניאורסון, מי שהקים מוסדות חינוך לילדי ישראל בצרפת. בשולי המכתב ('אגרות קודש' כרך ג' עמ' ג-ד) הוסיף:

שכח ידיעתנו באלקות הוא בשלילה - ידועה מחלוקת חוקרי ישראל (וגם חוקרי אומות-העולם) בזה, אם תוארי השם יתברך הם שליליים או גם חיוביים, ופס[ק] ד[ין] תורת חב"ד ששניהם יש להם מקום ועוד בה שלישיה שלילה מוחלטת...

הרבי מציין לרשימת מקומות בחסידות שבהם נידון העניין:

ויעויין בזה 'לקוטי תורה' ביאור לדיבור המתחיל פקודי, דיבור המתחיל לך לך תרס"ו, תקעו עת"ר, פנים בפנים תרצ"ג, ועוד. וכל זה רק בנוגע למחשבה, אבל נתפס איהו ברעותא דליבא - ראה דיבור המתחיל לך הנ"ל.

התואר 'רבי'

כמה פעמים הסביר הרבי את הפירוש בתואר

תארים אצל הרמב"ם

בספר 'כללי רמב"ם' (קה"ת תנש"א, תשנ"ב)

הגאון רבי יוסף רוזין, בעל צפנת פענח, בתואר "גאון הדרור" (מקדש מלך כרך ב' עמ' 369):

התואר "גאון" במקורו שיך לגאונים שהיו בקיאים בשישים מסכתות הש"ס, ואם ישנם הראויים לתואר זה - על־אחת־כמה־וכמה זכאי הראגוצ'ובי בצדק לתואר האמור!
נשים לב לאחת הפניות שבהן פתח הרבי את מכתביו לגאון הרגוצ'ובי ('אגרות קודש' כרך כא עמ' א):

כבוד הר[ב] הג[און] ס[נין] וע[וקר] ה[רים] טוביינא דחכימי [=טוב שבחכמים] חריף ומקשה תל תלפיות איש האשכולות וכו' וכו' מו[רינו] הר[ב] ר' [יוסף] ראזין שליט"א.
במקום אחר ניתן לעקוב אחר פתיחת הרבי במכתביו לגדולי הרבנים לשישלת משפחת אבוהצירה זצ"ל:

שלמא רבא להאי גברא רבה עמוד התורה בוצינא דנהורא חד מבני עליה מראשו ומעלה עטרת זהב גדולה הרב החסיד וותיק וחסידי נבון ומשכיל חכם ובקי וכו' וכו' כשבת תחכמוני מורינו הרב ר' ישראל שליט"א אביחצירא, לפנים רב ראשי לקהילת־קודש ארפוד ואגפיה ועתה בארעא דישראל תבנה ותכונן" (ממלכת התורה עמ' 203).

במכתב אחר (שם עמ' 204) נוספו התארים: איש חי רב פעלים בר אוריין ובר אבהן ומרא דעובדין טבין בני־של־קדושים וכו' כבוד הדרת גאונו.

ובין שורת התארים לבנו הרה"צ רבי מאיר, מופיעות גם המילים האלה:

יושב על מדין, איש חי רב פעלים, מנהל עדתו במישרים, מאיר ומוזהיר, עפיי' ואינב' שפיר, בנן של קדושים וכו' מוהר"ר מאיר שליט"א.
בשנת תשמ"ב (ראה ספר 'עבודת הקודש' עמ' יח) שלח הגאון החסיד רבי יעקב לנדא ז"ל לרבי חבילת תשובות שזכה לקבל מהגאון הרגוצ'ובי. הרבי מסר את החבילה לרב שלום דובער שי' לזין, עורך קובץ יגדיל תורה, והורה לו לפרסם את התשובות, תוך ציון מקורם והבעת תודה ("תשואת־חן שנתן להוציאם־לאור כו").

הרב לזין עשה כמצוות הרבי, אך כשהוכנסו עלי ההגהה לרבי לא הסתפק הרבי בכך וצייין:

'רבי' שבו כונו אדמו"רי חב"ד. כך, לדוגמה, בהתוועדות י"ט כסלו תשי"ד (תורת מנחם' כרך יו"ד עמ' 228):

שכל רבי נקרא "ממלא מקום" של הרבי שלפניו - ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, שהוא ממלא את כל ה"מקום" - מקום רוחני, שהוא ענין המעלה וההשגה וההבנה (כמו שמבואר ברמב"ם - הלכות יסודי התורה פרק ב' הלכה ו'. מורה נבוכים חלק א' פרק ח. ועיין באריכות בספר החקירה להצמח צדק עד, סוף עמוד ב ואילך) - של קודמו. כך היה אצל אדמו"ר האמצעי לאחר רבינו הזקן, אצל הצמח־צדק לאחר אדמו"ר האמצעי, וכן הלאה, עד לכ"ק מורי־וחמי אדמו"ר.

התואר "הרב" שיך לאדמו"ר הזקן כפי שנתפשט בתפוצות ישראל - התבטא הרבי בהזדמנות מסוימת.

כיצד מתאים הביטוי 'נשיא הדור'?

הביטוי "נשיא דורנו" מדוייק, וזאת, הסביר הרבי בשיחת מוצאי שבת יו"ד שבט תש"ל (נשיא וחסידי עמ' 21 ואילך), למרות שלכאורה היה עניינו [=של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ] נשיא חב"ד ובעניינים הקשורים לחב"ד: אך הרי ראו בפועל שמהרגע הראשון שנטל את הנשיאות, מצב היהדות - במדינה שבה היה אז רוב מניין ורוב בניין עסי־ישראל, הן בכמות והן באיכות - היה תלוי בעניינים שנטל על עצמו ברגע הראשון לעסוק בהם, ולעסוק במסירות נפש.

בעניין זה מציין הרבי בדרך כלל למוכא בספר קהלת יעקב (מערכת רבי) שנשיא הוא ראשי־תיבות ניצוצו של יעקב אבינו, וכן לדברי רש"י בפרשת חוקת (כא, כא) "שנשיא הדור הוא ככל הדור, כי הנשיא הוא הכול" וראה נשיא וחסידי מעמ' 20 ואילך בארוכה.

תוארי כבוד לצדיקים, גאונים ורבנים

פעם התבטא הרבי בקשר למה שהתבטאו על

- התוועדות תשד"מ' כרך ג' עמ' 1275) סיפר הרבי:

יהודי אחד שהיה בן למשפחת חסידים - סבו היה חסיד של אדמו"ר הצמח צדק או אדמו"ר מהר"ש, למדן גדול וכו' - הנה מסיבות שונות ירד ממדרגתו, שנה ופירש כו'. ולמרות עובדה זו, כתב לו פעם כ"ק מו"ח אדמו"ר מכתב, וכינה אותו בתוארים נכבדים: הו"ח אי"א נו"נ [=הרב ותיק וחסיד איש ירא-אלוקים נכבד ונעלה].

כאשר נשאל כ"ק מו"ח אדמו"ר הייתכן שכותב תוארים אלו לאחד שמעמדו ומצבו באופן כך וכך . . ובפרט כאשר אחרים רואים שכתב כן אלו . . השיב:

על-פי פסק דינו של הרמב"ם שרצונו האמיתי של כל אחד ואחד מישראל הוא "לעשות כל המצוות כו" - הרי מצבו האמיתי של יהודי הנ"ל הוא כדבעי, ואם-כן כיצד הוא יכול לחלק בין יהודים בכתיבת תוארים?!!

דברים אלו משלימים את מה שסיפר הרבי בימי השבעה להסתלקות אדמו"ר מהוריי"צ:

קבלתי מכתב מאחד . . והוא כותב לי סיפור: הרבי [הרי"צ] כתב לו במכתב: איני מפזר תוארים, כשאני כותב "ידיד נפשי" או "ידידי עוז" הרי שהמציאות היא כזו.

והוסיף הרבי על דברי חותנו:

הגם שמצד המקביל ייתכן שלעת עתה עדיין אין הדבר כן, אבל סופו להיות כן.

"אין סתירה מהתארים שכתבו עליו"

לעומת זה, לגבי אישיות מסוימת שגדולי-ישראל כינוה בתארים נפלאים, ואילו הרבי היה סבור שאפשר לטעות אחריו, הסביר הרבי ('שמן ששון מחבר' עמ' 86):

במה שכתבתי אודות האיש, - הנה מה שכתבתי אני הוא בנוגע להשיטה - שרבים חללים הפילה, ומה שנוגע עוד יותר - מפילה גם עתה . . ומעין דוגמא, ולראיה שאין סתירה מהתוארים שכתבו עליו, הוא מסיפור חז"ל (סנהדרין קב, א) באחיה

עיין אודותו, התוארים בסוף-ספר טהרת המים (טעלושקין) - על-כל-פנים מוכרח הנ"ל, הפוסק בבית אדמו"ר (מהרש"ב) ברוסטוב וכו' - עתה הרב ראשי (דבני ברק, ותשואת - חן) תשואת-חן שנתנם על-מנת להוציאם-לאור. וכך תיקן, כמוכן, הרב לוין.

פעם אחת שמע הרבי את אחד ממזכיריו מכריז את שמו הפרטי של אחד מרבני אנ"ש, הרבי הגיב ברצינות: "הרי הוא רב....".

בהתוועדות י"ג תמוז תשי"ט ('תורת מנחם' כרך כו' עמ' 130-129) העלה הרבי על נס את פועלם של השלוחים במילנו שבאיטליה, בהקמת מחנה גן-ישראל באירופה, והתבטא:

הרב גרשון מענדל גרליק, על כל התוארים שראוי להם, יחד עם זוגתו הרבנית, עם כל התוארים שראויה להם. וקרא ללמוד מהם - "עד כמה יכולים לפעול".

"מרא דאתרא" מהו?

במכתב משנת תשכ"א לרבו של כפר חב"ד דאז, הגה"ח רבי שניאור זלמן גורליק ז"ל כותב הרבי בהקשר לתואר 'מרא דאתרא':

דיברנו כמה וכמה פעמים שהוא המרא דאתרא ואשר מרא - היינו כפשוטו, מלשון מרות . . ודברי לא הספיקו ואירע ככתבו "חידה פליאה סתומה" ובא זה שקורא לו "מנגדו", ואמר גם הוא ובפירוש - שמקבלו למרא...

ופעם אחרת מתבטא בעניין זה באיגרת לגה"ח הרב שלמה יוסף זיין (צילומה בספר שמן ששון מחבר' עמ' 91):

וסוף סוף התואר של רב בישראל, מרא דאתרא, היה תוכנו לא רק מרא בנוגע להוראת דין בשולחן-ערוך יורה דעה, אלא גם בנוגע לכל העניינים של האתרא והתושבים שבו...

התואר אמיתי - אך תלוי במקבל

בש"פ בחוקותי תשד"מ ('תורת מנחם

שכמה ישנם מהכותבים בלשון הקודש שמשמיימים
התוארים לגמרי...

השילוני - שדווקא המעלות שלו הגדילו העניין,
ודי-למבין (וראה שכן ששון שם).

זהירות בשבחים מוגזמים

בשנת תשי"ז כתב מישוהו לרבי שורת שבחים
על רבו, והתבטא שאם רבו היה חי בדור שבו חי
תלמידי הבעש"ט, היה כאחד מהם, וכן אם היה
בדור התנאים והאמוראים - היה כמותם.

הרבי ('אגרות-קודש' כרך יד עמ' קסג-קסד)
שלל זאת וכתב לו:

בעוונותינו הרבים ברור שלא כל מוחא סביל
דא לתאר ולומר אפילו על רבו, שעל-פי דין מחויב
בכבודו ביותר וביותר, שבאם היה בדור כו'. והרי
ידוע שאין להפריז בהתוארים לאלו הנמצאים
בעולם האמת, ואין רצונם בכך כלל וכלל.

לפני כן הסביר הרבי שתמה הוא אם ישנו
בדורנו מישוהו היכול להעיד כהנ"ל ואפילו מעין
הנ"ל, כי להגדיר הגדרות כאלו על המגדיר בעצמו
להיות "מביין" ושייך לדרגות אלו ("הרי צריך
לדעת בעצמו הדק היטב באיזה מדריגה ובחינה
היו תלמידי הבעש"ט וכן האמוראים והתנאים,
והלוואי היו בדורנו אנשים שמבינים מהי מדרגה
זו - שלא היה אז הדור יתום כלי-כ").

בשנת תשמ"ו השמיע הרבי הנחיה מעניינת
(תורת מנחם התוועדויות תשמ"ו כרך א' עמ'
572), שכאשר מצמידים תואר בנוגע לברכת
החיים [= "שליט"א], או בנוגע לצדיק ונשיא
שנמצא בעולם האמת - "נשמתו עדין" או "זכותו
יגן עלינו" וכיוצא בזה:

הרי כשמוזכרים את השם כמה פעמים בהמשך
אחד, במכתב או מאמר אחד וכיוצא בזה - אין צורך
להזכיר (=ולציין) תוארים אלו בכל פעם ופעם, אלא
מספיק להזכיר זאת פעם אחת.

צדיקים ללא תואר

בשנת תשל"ה ('לקוטי שיחות' כרך טו"ב עמ'
513) שאל מישוהו את הרבי מדוע לא נזכר במכתב
הכללי על רשב"י התואר "זכותו יגן עלינו". הרבי

נשיא אמיתי

בפנתו ל'נשיא' מדינת ישראל הקפיד הרבי
שלא להשתמש בתואר 'נשיא', תואר השמור בעם-
ישראל לדמות רוחנית בלבד, ולא סתם רוחנית,
אלא כפי שהסביר באגרתו למר יצחק בן צבי, מיום
י"א בניסן תשט"ו (ראה בכל האלף ב"הארט
פתיחה" שבראש ספר 'נשיא וחסיד'):

מיום הלכי ל"חדר" ועוד קודם לזה התחיל
להתרקם בדמיוני ציור גאולה העתידה... וכחלק
מעמיד מזהיר זה וכחלק מגאולה זו יהיה "נשיא זה
מלך, לא נשיא שבט - אלא שאין על גביו אלא ה'
אלקיו" (הוריות יא, סוף עמוד א)... ולכן כל כך קשה
לי להשתמש בתואר זה בקשר עם בני-ישראל בעת
אשר יעקב קטן הוא...

יכולני להשתמש במלה זו מן השפה לחוץ, אבל
כיוון שכבודו אדם אמיתי הוא, לא רציתי לזכר
בנפשי.

בהמשך לדברים אלו הסביר הרבי כי בכונה
ציין למסכת הוריות, שם מסופר שרבי יהודה
הנשיא שאל את רבי חייא "כגון אני?" (האם נחשב
הוא לנשיא בעניין המדובר אודותיו), והשיבו
בשלילה, שכן על גביו עומד ראש הגולה שבבבל,
ונדרש מי "שאינו על גביו אלא ה' אלוקיו".

עוד מוסיף הרבי וכותב:

במה שכותב שפלוני-בן-פלוגי נקרא בשם נשיא
של מפלגה פלונית או סוג של אנשים פלוני - לפלא
הערתו בזה, כיוון שלשולל קושיא זו העתקתי
בסיום מכתבי: לא נשיא שבט כו'.

דרך אגב - מזה גם-כן ראה שאין כאן זלזול
בכבודו של מי שהוא, כי המדובר שם בנחשון בן
עמינדב ראשון לנשיאים וכו'.

וחלוק תוכן תואר נשיא בנדון דידן, שמשתמשים
בו מכבד ובתוכן מסוים, בתוכן הקשור ברעיון
המשיחי.

הרבי ממשיך:

העדר כתיבת תואר הוא "ענין" שלי, ובפרט

השיב על-כך:

יש לומר על-פי ביאור הראגוצ'ובי (בחוקותי כו ס"ק מב) דביצחק אין שייך זכירה כו' הרי דוקא לרשב"י נאמר בפירוש דמגין יותר מבחיון, ואמר שפוטר כו' עד כו'.

"בעל השמועה עומד כנגדו" של כל חסיד!

בהזדמנות (תורת מנחם' כרך י' עמ' 250), כאשר שוחח הרבי על פרטים מסויימים המופיעים בדף-השער של ספר התניא, וציין את מהדורת תר"ס שבהוצאת ישיבת "תומכי תמימים", התייחס למגיה שהגיה על-פי הוראת כ"ק אדמו"ר מהרש"ב נ"ע, "הוגה היטב בתוצאה חדשה ומתקנת כו" - בהשתדלותו של השו"ב ר' אשר גראצמאן מניקאלאיעב. אגב זה סיפר הרבי אודותו: היו קוראים לו אשר השוחט ("אשר דער שוחט") ללא הקדמת ר"י.

גם בש"פ ויצא תשי"ט (תורת מנחם כרך כד עמ' 230) הוזכר החסיד ר' מיכעלע אַפּאַצקער, מגדולי החסידים שהיה עוד אצל אדמו"ר הזקן, וסיפור כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ אודותיו. הרבי התבטא: "אינני זוכר בדיוק איך סיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר אם אמר ר' מיכעלע, או בלא ר"י".

הסבר מעניין העניק הרבי למנהגם של חסידים שלא להרכות בתארי כבוד (ואדרבה: חסיד גדול יותר זכה לפחות תוארים). בש"פ ויצא, י"א בכסלו תשמ"ג (תורת מנחם' תשמ"ג כרך א' עמ'

543), הסביר בקשר לאזכור שמו של אחד מגדולי החסידים [רב ולמדן גדול וכו', ועד שהוא מהיחידים שקיבלו סמיכה מאדמו"ר המהר"ש וברכה מיוחדת מאדמו"ר הצמח צדקן], הרב דוד צבי חן, רבה של העיר צ'רניגוב:

והנה החסידים כשהיו מזכירים את שמו היו עושים זאת ללא כל תואר - אפילו לא ר' דוד (צבי) הירש, כי אם [=מזכירם את שמו] "דוד הירש" בלבד, ויתרה מזו: (אפילו לא "דוד הירש", אלא) "דוד הירשל"!

התייגעי למצוא מהו המקור בהלכה להנהגה זו עד שמצאתי ("געתי ומצאתי") שהדבר מפורש בגמרא: מבואר בגמרא (שבת נו,א) שאוריה החתי מורד במלכות היה, מכיוון שבעומדו לפני דוד המלך קרא ליואב בתואר של כבוד ("אדוני יואב").

אצל חסידים ניצבת חקוקה תמיד לנגד עיניהם צורתו וקלסתר פניו של הרבי, על-פי הוראת חז"ל שנדרש מיהודי לראות כאילו בעל השמועה עומד כנגדו (בשעה שחוזר הוא על תורת רבו), מובן שכאשר תורתו של רבו חקוקה תמיד, אזי ניצבת וחקוקה תמיד לנגד עיניהם צורתו של הרבי! ובשעה שהרבי בעצמו עומד לפניהם - כיצד יכולים הם לקרוא למישהו אחר בתואר מסויים ("ר' דוד הירש, וכיוצא בזה), ולכן הסתפקו בקריאת שמו בלבד.

[וראה עוד בהתוועדויות תש"נ חלק ד עמ' 146, בשולי הגיליון להערה 3, על שנהגו לקרות את אבי כ"ק אדמו"ר בשמו הראשון בלבד, עם היותו רב ומורה הוראה בישראל, ומגדולי החסידים וכו'.

פרשת חיי-שרה

פרשת חיי-שרה

פרשתנו, המדברת על מותה של שרה, נקראת בשם "חיי שרה".
 ויש לבאר זאת על-פי מאמר רז"ל (תענית ה, ב) "יעקב אבינו לא מת... מה זרעו בחיים, אף הוא בחיים".
 חיים אמיתיים הם חיי נצח. מתי ניכר אפוא שחיי יעקב היו אמיתיים? כאשר רואים את המשכם גם לאחר מותו, בהיות "זרעו בחיים" - חיי זרעו שווים לחייו.
 אף השפעתה הרוחנית של שרה הוסיפה להתקיים לאחר מותה, ואז התגלה שחיה היו אמיתיים. שהרי יצחק לקח לו אשה שהיתה דומה לאמו בצדקתה, עד ששלושה ניסים שאירעו אצל שרה חזרו והופיעו אצל רבקה: נר דלוק מערב שבת לערב שבת, ברכה בעיסה וענן על האוהל (רש"י פרשתנו כד, זס).
 (לקוטי שיחות כרך טו עמ' 145)

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים (כג,א)

בת מאה כבת עשרים... ובת עשרים כבת שבע (רש"י)

מאה - גיל זה מסמל גמר ושלמות העבודה, 'בירור' וזיכוך עשר כוחות הנפש, כפי שכל אחד ואחד מהם כלול מעשר.
 עשרים - מסמל את ראשית העבודה. בגיל זה מגיע האדם לבגרות מלאה, שכן יש בידו חמש שנים של מקרא, חמש שנים של משנה וחמש שנים של גמרא (ראה אבות ה,כב).
 שבע - רומז לתכלית הביטול, קבלת עול מוחלטת, כילד זה שאין לו דעה משלו והוא כפוף למרות ההורים והמחנכים.
 מה יעשה אדם כדי להגיע לשלמות העבודה ("מאה")? יתנהג בתחילת העבודה ("עשרים") בביטול ובקבלת עול ("שבע"). לא ילך בדרכים חדשות, אלא ימלא בנאמנות את ההוראות שקיבל מרבו.

(לקוטי שיחות כרך ב, עמ' 462)

ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה (כג,יט)

בני ישמעאל טוענים שמערת המכפלה שייכת להם, בהיותם צאצאיו של אברהם. כמה תשובות בדבר:
 א) לישמעאל לא היתה זכות ירושה, שהרי הוא בן השפחה ואין בן השפחה יורש.
 ב) לישמעאל אין כל קשר לשרה אמנו, וממילא אין לו קשר למערה שנקנתה בעבור קבורתה.
 ג) רובם המכריע של הערבים הגרים בארץ-ישראל ובשכנותה אינם צאצאי ישמעאל (אבן עזרא בראשית כז, א בסופו).

(לקוטי שיחות כרך טו, עמ' 153)

ואברהם זקן בא בימים (כד,א)

הזוהר מפרש (ח"א רכד,א):

"ימים" - היינו לבושי המצוות. קיום מצווה יוצר לבוש לנשמה, ולבוש זה מאפשר לה ליהנות מזיו השכינה בגן-עדן.

"בא בימים" - לא היה חסר לו אפילו לבוש אחד.

והנה, פירוש הזוהר קשור בפירוש הפשוט של מילת "ימים", שכן לכל יום יש לבושים השייכים לאותו יום, וכדי להשיג לבושים אלה צריך שיום זה יהיה 'ממולא' במצוות. ויש לומר, שמתעם זה הזהיר הבעל-שם-טוב ש"לא יניח שום יום מעשיית מצווה" (צוואת הריב"ש סימן א). שהרי גם אם יוכל להשלים למחרת מה שהחסיר היום, באופן שלא יחסר מהמספר הכולל של המצוות, בכל-זאת, מכיוון שחסר לו יום אחד, חסר לו הלבוש השייך ליום זה.

(לקוטי שיחות כרך לב, עמ' 12)

וילך אל ארם נהריים וכל טוב אדוניו בידו (כד, י)

יש ללמוד משליחות זו, שהיא השליחות הראשונה שעליה מסופר בתורה, לגבי עבודתו של יהודי, שנשלח לעולם הזה כדי לעשות ממנו 'דירה' להקב"ה.

המטרה - שליחות זו היתה קשורה בנישואין, שתכליתן הולדת ילדים. אף שליחותו של יהודי היא לפעול 'הולדה' רוחנית, לעשות עוד יהודי.

המקום - יהודי צריך ללכת אפילו ל'חרץ', הרומז לחרון אף של מקום בעולם, כדי למצוא שם יהודי ולקרבו לתורה.

האמצעים - הקב"ה מעניק ליהודי "כל טוב", כדי שיוכל למלא את שליחותו על הצד היותר טוב.

(ספר השיחות תשמ"ח כרך א, עמ' 88)

ואמרה שתה וגם גמליך אשקה, אותה הוכחת לעבדך ליצחק (כד, יד)

מדוע בחן אליעזר את רבקה דווקא בדבר הזה?

כי ההבדל העיקרי בין קדושה לקליפה הוא בעניין ההשפעה. הקדושה משפיעה תמיד לזולת, להוות ולהחיות את העולם מאין ליש; ואילו הקליפה רוצה אך ורק לקבל לעצמה.

כשאמרה רבקה מעצמה "וגם גמליך אשקה", ראה בזה אליעזר סימן שהיא שייכת לקדושה וראויה להירבק בזרעו של אברהם.

(סדור עם דא"ח צב, ב)

ואבא היום אל העין (כד, מב)

יפה שיחתן של עבדי אבות...מתורתן של בנים (רש"י)

עבד - רומז לבעל עסק. אצל בעל עסק ענייני העולם מורגשים כמציאות בפני עצמם, וכאשר הוא עוסק בהם לשם שמים, הוא פועל שינוי בתחתון שאין למטה ממנו.

בן - רומז ליושב אוהל. כאשר יושב אוהל עוסק בענייני העולם, אין זה בבחינת תחתון שאין למטה ממנו, שהרי עסק זה הוא מלכתחילה אך ורק לשם תורה.

לכן יפה עבודת ה'עבד' מעבודת ה'בן', שכן כוונת הבריאה היא, שגם ענייני העולם אשר נרגשים למציאות בפני עצמם יהיו 'דירה' לו יתברך.

(לקוטי שיחות כרך כ, עמ' 334)

פנינים מ'תורת שלום'

דבר ה' בפי

(כאשר הסביר אדמו"ר במאמר איך שכל דבר גשמי הוא אלוקות, הורה על הדגים שבצלחת ואמר):
 מה חושבים אתם, שזה דג? אין זה דג אלא דבר ה' העומד בו בתמידות ומכריחו. הוא אומר לו כל העת:
 "אתה תהיה דג", ובדיבורו הוא מכריחו להיות דג.
 (והצביע על ידו הקדושה, ואמר): חשבתם שזוהי יד? אין זו יד. חשבתם שאני מדבר? זה לא אני מדבר -
 "הרחב פיך ואמלאהו" - אני צריך רק לפתוח את הפה.
 (שמחת תורה תרנ"ב, ספר השיחות 'תורת שלום', עמ' 3 - תרגום מאידיש)

לבחור בתפקיד השמש

(אחד השומעים ביקש שיעשה הפסקה בדיבור, שלא יזיק לבריאותו, והשיב):
 גם אתה אינך יודע מה טוב לי, ודאי שרצוני בבריאות - ובאמת עלי לא אכפת כלל, וגם עתה איני דואג
 לעצמי, אני כבר 'אעבור' את העולם, וזכות אבות תודה לא-ל יש לי - אך אני חפץ בבריאות למען העולם,
 כי העולם נזקק לי.
 האמינו לי שגם אני יכולתי לעסוק במסחר ככל האנשים - אך ראיתי שאין לזה שייכות אלי, וגם ראיתי
 בכך השגחה פרטית. באמת, אין זה כמו שאומרים ומכנים אותי וכותבים עלי שם הקדוש - זאת לא, שהרי
 נבואה אין בימינו ורוח-הקודש גם כן אין. אלא בחרתי במלאכתי להיות שמש 'המתדפק בחלונות' לקרוא
 לבוא לבית הכנסת, והרי זו גם-כן מלאכה.
 (פורים תר"ס, ספר השיחות 'תורת שלום', עמ' 7 - תרגום מאידיש)

להרגיש עצמות אין-סוף על-ידי החסידות

כללות עניין חב"ד הוא פנימיות דווקא. הפנימיות 'תובעת' דווקא להבין בהשגה, גם בעניינים הגבוהים
 הרוחניים והאלוקיים, ש'לית מחשבה תפיסא בהון כלל' - גם הם יכולים להיות בבחינת השגה ממש.
 הגם שקשה הרבר להיאמר, כי יש כאלה שלא יאמינו, ויש מי שיחשבו שזה דוגמת ההנהגה של צדיקי
 פולין, ובאמת אין זה כך, אך כל אחד יחשוב מה שירצה. האמת היא: כאשר אני יושב סגור בחדרי ולומד
 איזה דרוש בדברי-אלוקים-חיים, הנני מרגיש עצמות אין-סוף ממש. יש לי הכרה בעצמות אין סוף באותה
 שעה, שהנני מצייר לעצמי בחינת אין-סוף. הגם שאי-אפשר לומר ציור באין-סוף, כדכתיב "ואל מי תדמיוני
 ואשווה גו'", מכל-מקום כו'.
 הרי באמת לא זקוקים לי לצורך אמונה, אלא עבור השגה, להרגיש את עצמות האור - לכן מרגיש אני.
 למרות שידוע אני את אופן שפלוני העצמי, ואיני חפץ להתנשא ולהתגאות חס ושלום, וחושבני שאף אדם
 לא יחשוב עלי כך - אלא שזוהי פעולת החסידות, שתהיה השגה בכל העניינים הנעלים ביותר.
 הגם שכתוב בספרים, שיש עניינים גבוהים אשר בלתי אפשרי שיורגשו בהשגה, כמו מציאות הבורא,
 שזהו רק בדרך אמונה; הנה גם בכך פועלת החסידות שתהיה בבחינת השגה. לכן הנני אומר זאת לפני כל
 עם ועדה, כי זוהי פעולת החסידות באמת.

(י"ט כסלו תרס"ג, ספר השיחות 'תורת שלום', עמ' 24-25 - תרגום מאידיש)

עבודת החסידות

אהבה ויראה מוכרחת ולא די בהשגה

(אמר אחד: משאלתי שיהיה דיי אף בהשגה בלבד. ואמר כ"ק אדמו"ר: לא, צריך שיהיה אהבה ויראה. (ואמר הנ"ל: כאשר מתבוננים הרי ישנה איזו התעוררות הלב. והשיב [כ"ק הרש"ב]:) אין זה מספיק. צריכה להיות התעוררות אהבה ויראה. ציית לי. אין זה אלא שחושש להתנתק מעצמו. על כך נאמר "וידעת היום", שזהו בכדי שיהיה "והשבות אל לבבך", הרי צריך שיהיה אהבה ויראה. כאשר הייתי אברך צעיר ידעתי, אשר בעת התפילה מתעוררים באהבה לאלוקות, שרוצים רק באלקות ולגשמיות אין אז שייכות כלל. אין זה רק בגלל שעסוקים בעניין נעלה, כי אם מפני שעלידי השגה פעלו גם בנפש הבהמית שתרצה באלוקות. עד שלא מבינים כלל כיצד אחר התפילה יכולה להיות שייכות לגשמיות.

ואחר התפילה היה אפשר לשבת ללמוד עשרים שעות, אלא רק מפני שמוכרחים לאכול לצורך קיום גופו, אך מיד לאחר העיסוק בגשמיות, שבים מיד ללימוד. (המשיך הנ"ל לומר: באמצעות השגה לבד הרי גם עסוקים בינתיים בעניינים נעלים. והשיב:) זהו מה שקוראים חוקר, פילוסוף, "א שווארץ-יאָהר" ... [=כישוי גנאי], אך זהו כלום. צריך שתהיה אהבה ויראה, ולא בשמים היא, אפשר להגיע לאהבה ויראה. שהרי אדם אינו בהמה, והרי אף בהמה נמשכת לדבר האהוב עליה מצד טבעה, וכן האדם נמשך בטבעו לדבר האהוב עליו. אלא שבהמה אוהבת דברים מגושמים, ואדם אוהב דבר מתוק. אך כאשר יתבונן שאין זה טוב [באמת] ורק האלוקות הוא טוב, ממילא לא ירצה בגשם אלא ירצה רק באלוקות.

(תרגום מספר השיחות 'תורת שלום' עמ' 232-233)

עבודה באופן העסק בלימוד הנגלה

חסידים של פעם היו עוסקים בחסידות ובעבודה, כפי שאדם עוסק בלימוד הנגלה. היום לומד גמרא, ומחר לומד את ההלכה בחושן משפט. כך היה אצל החסידים הזקנים: ביום זה, ההתבוננות היא בהפלות ורוממות האין סוף. היום, ההתבוננות היא בעולמות האין סוף שלפני הצמצום. היום, ההתבוננות היא באורות הבאים בדרך אור ישראל, ובפעם אחרת ההתבוננות היא, באורות הבאים בדרך אור חוזר, ופעם ההתבוננות היא ב"ויגבה לבו בדרכי ה'".

אך כעת, גם כאשר נמצא מישהו שעושה דבר מה, האם זו היא עבודה? - אין זו יותר מדמיון. היום מחליט הוא לעצמו שביום זה, מפני סיבות שונות, אינו שייך לעבודת התפילה. משמעות הדבר היא, שלפי דעתו אפילו בדמיון גם אינו שייך. נמצא שהתבוננות בעניין זה גופא, היא כבר מוסר נאה...

(תרגום מספר השיחות תרפ"ח-תרצ"א. תרצ"א עמ' 255)

התמסרות לעבודה

כבר הגיעה העת שיתמסרו לעבודת החסידות. אצלי ודאי וברור, שמי שיתמסרו לעבודה על-פי החסידות - יצליחו.

(תרגום ספר השיחות תש"ו-השי"ת. תש"ו עמ' 8)

תפילה בזמנה / רגל ישרה באמירת קדיש

תפילה בזמנה

מספרים שפעם אחת התווכחו חסיד ומתנגד על "תפילה בזמנה" מול "כוונה בתפילה". שמע את הוויכוח יהודי פשוט והעיר: שניכם אינכם מתפללים בזמן, כי המתנגד אינו מתפלל, והחסיד - תפילתו אינה בזמנה...

הננו מגישים כאן תמצית בעניין החשיבות של קריאת-שמע ותפילה בזמן.

בשולחן-ערוך

קריאת-שמע של שחרית: זמנה - משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת בריחוק ד' אמות ויכירונו (והוא בערך שעה זמנית לפני הנץ החמה). זמן מועדף - כ"ווייתקין" לפני הנץ החמה, כדי שיתפלל שמונה-עשרה מיד עם הנץ. סוף הזמן - בתום שלוש שעות¹ זמניות (רביע היום מהנץ עד השקיעה), ואם לא קרא - קוראה בכרכותיה כל שעה רביעית, ואם עברה - קוראה בכרכותיה עד חצות היום².

תפילת שחרית: זמנה - בשעת הדחק או בדיעבד - מעלות השחר, ולכתחילה - מהנץ החמה, עד ארבע שעות זמניות שהן שליש היום, ובדיעבד עד חצות היום ותורלא (מי שנאנס ולא התפלל עד חצות, צריך להמתין עד חצי שעה אחרי חצות ויתפלל מנחה, ואחריה יתפלל שמונה-עשרה כתשלומין לשחרית)³.

תפילת מוסף: זמנה - מיד אחרי שהתפלל תפילת שחרית (ובדיעבד שהתפלל מוסף לפני שחרית, מעמוד

1) ב'ס' הליקוטים - דא"ח, צמח צדק' (מילואים לערך 'תפילה', כרך המילואים עמ' תקמו), נתבאר הטעם לזה ע"פ חסידות, כיוון שזמן ק"ש מתחיל מהנץ החמה לשון גילוי אור בחי' ראה, וממנה נמשך יחוד"ע פ' שמע שכנגד ראובן, ואח"כ פ' שניה היא בחי' שמעון להיות נבזה בעיניו נמאס מצד גופו ונפשו הבהמית, ואח"כ פ' ציצית הוא בחי' לוי' התקשרות וחיבור ע"י התעוררות רחמים על נפשו, ולכן סופו עד ג' שעות הוא גילוי ג' מוחין חב"ד שהן בחי' יה"ו דשם הוי', ולהיות גילוי זה בה' אחרונה הוא שמו"ע, כריעות והשתחוואות ביטול לגמרי בחי' יהודה לשון הודאה וביטול, לכן זמן תפילה הוא עד סוף ד' שעות, וזהו ממש עניין מלחמה לה' בעמלק, "ועל כן עיקר שעת הכושר למלחמה הוא בשעת ק"ש ותפילה מטעם הנ"ל עד סוף ד' שעות ביום דווקא", עיי"ש.

2) קצות השלחן סי' יט סי"א-יב ע"פ שו"ע אדה"ז סי' נח ס"בד וס"ג, וחיודשי הצמח צדק ברכות פ"א מ"ב, עיי"ש. והקורא ק"ש אחר ג' שעות הוא "כקורא בתורה" בלבד, ולהלכה גם אין לה תשלומין לאומרה אחרי ק"ש הבאה (כשמו"ע), כי כבר עבר "זמן שכיבה" או "זמן קימה" שאמר הכתוב, והיא בגדר "מעוות לא יוכל לתקון" (שו"ע אדה"ז שם סי"א).

3) שם סי' כ ס"א, ע"פ שו"ע אדה"ז סי' פט ס"א-ב. וכתב שם בבדי השלחן ס"ק ד, שנראה לו פשוט, שאם התחיל לחש או חזרה לפני חצות רשאי להמשיך בתוך חצי שעה זאת, אבל לא להתחיל את החזרה אחר חצות.

השחר ואילך, יצא), עד שבע שעות זמניות, והמאחר נקרא 'פושע', אבל יצא ידי חובתו, מפני שזמנה כל היום עד צאת הכוכבים⁴.

תפילת מנחה: זמנה - משש וחצי שעות זמניות (אם רוצה לצאת לדרך או להתחיל בסעודה גדולה, ואם לאו - עדיף) מתשע וחצי שעות זמניות, ולסיים עד השקיעה, ואם התפלל עד צאת הכוכבים - יצא⁵.
קריאת-שמע של ערבית: זמנה - החל מצאת הכוכבים (ואם קראה מפלג המנחה ואילך, חוזר וקוראה בזמנה ללא ברכותיה, שדינם כתפילת ערבית דלהלן) עד חצות הלילה, ואם עבר ולא קראה - יקראנה עד שיעלה עמוד השחר, ואם היה אנוס אז כגון שיכור או חולה - יקראנה בברכותיה (חוץ מ'השכיבנו') עד הנץ החמה (וימתין עם קריאת-שמע של שחרית עד אחרי הנץ)⁶.

תפילת ערבית: זמנה - מצאת הכוכבים ועד עלות השחר⁷. ובדיעבד אם התפלל מפלג המנחה, שהוא שעה ורבע זמנית לפני השקיעה, ואילך - יצא ידי חובתו, וכשהציבור מתפלל בשעה זו - יכול להתפלל עמהם אם נוהג כך בעצמו לפעמים, וכשהציבור עלול להתפורר - ניתן להתפלל מנחה וערבית יחד (אף שמנחה היתה לאחר פלג וערבית היא לפני צאת הכוכבים)⁸. ובמקרים אלו יש להזכיר לכולם לקרוא קריאת-שמע לאחר צאת הכוכבים (ואם כבר הגיע הזמן - גם לקרוא עמהם בפועל).

בהוראות הרבי

בשיחת י"ט כסלו תשי"א מדבר הרבי על כך, שנדרשת מיהודי עבודה באופן של 'שלום', שעניינו חיבור הפכים. "ועל-דרך-זה בנוגע לעבודה שכלב זו תפילה, שאף-על-פי שתובעים הנהגה על-פי שולחן-ערוך, ועל-פי שולחן ערוך צריכים לדלג חלקים מסויימים בתפילה בשביל להתפלל בציבור... מכל-מקום אומרים הרביים שאין לעשות כן, כ-אם להתפלל כל התפילה על הסדר, והתפילה צריכה להיות בכוונה דווקא (כפסק-דין הרמב"ם ש"כל תפילה שאינה בכוונה - אינה תפילה"⁹), ובהקדמת העניין ד'כובד ראש'... ובשביל זה כדאי להפסיד תפילה בציבור, ולהפסיד אפילו זמן תפילה, כי העיקר שתהיה התפילה עצמה כרבעי"¹⁰.
 וכדבריו בשיחת י"ט כסלו תשי"ט: "וזהו הטעם שהנהיגו שחייבים ללמוד קודם התפילה עניין שמביא לידי התבוננות בגדולת הוי' - שאין זה לימוד נוסף במשך היום, אלא לימוד שהוא תנאי המעכב, שלולי זאת לא יכול להיות עניין התפילה"¹¹.

אולם כל זה - אך ורק כשאיחור זמן התפילה הוא במידה ההכרחית כדי להתפלל בכוונה כנדרש, החל מההנהגה הכללית שהנהיגו רבותינו שתפילת שחרית של שבת-קודש רגילה מתחילה בשעה 10, כדי שיספיקו כולם ללמוד על-כף-פנים שעה אחת חסידות לפני-כן, וכלה בהכנות של כל אחד ואחד לתפילה במתינות לפי ערכו: לימוד חסידות, מקווה ועוד, ולא יותר מזה¹². ופשיטא שיש לקרוא שלוש פרשיות קריאת-שמע בזמנה, כפי

(4) שם סי' פג ס"ה, ע"פ שו"ע אדה"ז סי' רפ"א, ועיי"ש בבדי השלחן ס"ק כב.
 (5) קצות השלחן סי' כו ס"א. והביא שם מסיפור אדה"ז, שאין למחות בידי המקלין להתפלל בין השמשות (=הזמן שמהשקיעה ועד צאת הכוכבים). וראה 'התקשרות' גיליון רע"ח עמ' 18 (ע"פ לקו"ד ח"א עמ' 79) שחסידיים נוהגים בד"כ להמתין אחרי השקיעה אם עלידי כך יוכלו להתפלל בציבור, עיי"ש.

(6) שם סי' כז ס"א וס"ג.

(7) שם ס"ד. וראה שם בבדי השלחן ס"ק יג באריכות.

(8) משנה ברורה סי' רלג ס"ק יא.

(9) הל' תפלה פ"ד הל' ט"ו, וראה בעניין זה בהמובא בס' שערי הל' ומנהג או"ח ח"א עמ' קד"קה. קז. וריש עמ' קיא. קיב.

(10) 'תורת מנחם - התנועדות' (ב) תשי"א ח"א עמ' 134 (ההדגשות שלי). וראה גם באג"ק כרך ד עמ' תעח (שם עונה הרבי בקשר לתפילה שלא בציבור, אבל אינו עונה בעניין זמן התפילה!).

(11) תורת מנחם (כד) תשי"ט ח"א עמ' 265.

(12) ראה גם במאמרי אדמו"ר הזקן הקצרים עמ' שצח: "...אבל אנשים פשוטים... אסור להם לעבור זמן הקבוע בתלמוד..."

שהנהיגו רבותינו¹³.

גם אז, כשהאיחור בהתחלת התפילה גדל והגיע עד אחרי חצות היום, ובנוסף גם הפך להרגל ולסדר קבוע, שלל זאת הרבי. וכדלהלן:

לאחד החסידים, שהתפלל כפי דרישת תורת החסידות, אבל מרוב הכנות היה מתחיל בקביעות להתפלל בשעה מאוחרת, כתב הרבי¹⁴: "מסיים במכתבו, אשר מפני כמה סיבות מתחיל להתפלל בשבת קרוב לשעה ב' [=2 אחר-הצהריים], ולא טובה בעיני שמועה זו כלל, כי אין לעשות קביעות מהנהגות כמו אלו, ומובן החילוק בין אם מתחיל בשעה מוקדמת ומסיים בשעה מאוחרת¹⁵, או שמתחיל [מ]לכתחילה בשעה ב'. ויתיעץ בזה עם זקני אנ"ש במקומו, אשר יתנו לו הוראות בזה איך לתקן שלא יוצרך לקצר בהכנה הנחוצה לעבודת התפילה ובענייני התפילה עצמה, ובכל אופן¹⁶ לא יתחיל תפילתו אחר חצות".

רגל ישרה' באמירת קדיש

מנהג רווח (כנראה - בכל העדות) שהאומר קדיש מקפיד לעמוד ברגליים צמודות, 'רגל ישרה', כמו בתפילת שמונה-עשרה. וצריך עיון מה המקור לזה. כי לעניין קדושה נזכר הדבר פעמיים בשולחן ערוך הבית-יוסף¹⁷ וכן בשולחן ערוך אדמו"ר הזקן¹⁸. אבל לעניין קדיש לא מצאנו לעת עתה כלל. ואכן כתב על זה במקור חיים לבעל החוו"ו¹⁹: "לומר קדיש דווקא בשיווי רגליים - אין לנו ראיה". ובספר קב הישר²⁰ כתב: "קיבלתי מחסיד אחד, שהיה מדקדק כשאמר 'הא שמיה רבא'²¹ לכוון את רגליו להרדי כמו בתפילת שמונה-עשרה²², כי זה אות ומופת שהקב"ה חפץ מאוד בתפילתן של ישראל, כדאייתא במדרש יחזקאל²³". אמנם בטעם הנהגה זו בשמונה עשרה כתב בבית יוסף²⁴: "נראה שהוא לפי שכיוון שעומד לדבר עם השכינה, צריך לסלק כל מחשבות הגוף מליבו, ולדמות כאילו הוא מלאך משרת. ורבינו הגדול מהר"י אבוהב כתב טעם אחר, שהוא רמז שנסתלק ממנו התנועה לברוח, ולא להשיג שום חפץ מבלעדי ה'". ולכאורה גם באמירת קדיש נחשב כעומד לפני המלך. ולכן נוהגים לפסוע ג' פסיעות גם בסוף הקדיש. וכלשון הבית יוסף²⁵: "נהגו שאותו שאומר קדיש פוסע לאחוריו שלוש פסיעות לאחר שסיים הקדיש. וכתב בתרומת הדשן סימן י"ג שפוסע מקודם שלוש פסיעות ואחר-כך מתחיל מ'עושה שלום', ומביא ראיה לדבריו". וזאת למרות שאין מקפידין שם בכל הפרטים (כמו להמתין ד' אמות, ולחזור למקומו) כמו בשמונה-עשרה²⁶.

13 ראה קונטרס עץ החיים פכ"ה. אג"ק כ"ק אדמו"ר מהור"י צ' כרד י עמ' ב (שני אלה לגבי הנהגה בישיבות תומכית-מימים). היום יום יז אייר. אג"ק כרד טו עמ' תכו - שם מביע הרבי בטחונו **שכל אחד** (מהחסידיים שהרבי עונה שם בעניינם) קורא ק"ש קטנה בזמנה. האומר בהיום יום' שיש אומרים - אולי כוונתו להוציא חסידים המתפללים כל התפילה וק"ש בזמנה.

14 אג"ק כרד ו עמ' ננד - מכתב מכ"ב אלול תשי"ב (שערי ה' ומנהג שם ס"ע קיב).

15 ראה בעניין זה בס' שערים מצויינים בהלכה לקיצור שו"ע סי' יח ס"ק ב, ובשו"ת יביע אומר ח"ז חאו"ח סי' לד אות ד ואילך, וש"נ.

16 היינו - גם אם לא ימצאו עצה לזה. כנראה מכיוון שהפך זאת לקבע, שלל זאת הרבי לגמרי.

17 סי' צה (דיני שמו"ע) ס"ד וסי' קכה (דיני קדושה) ס"ב.

18 סי' צה ס"ס א וסי' קכה ס"ו ס"ג.

19 ר"ס נה. הובא בפסקי תשובות סי' נו הערה 7. ושם כתב "אין לזה מקור, לא בראשונים ולא באחרונים".

20 פרק ג, הובא שם (העתקתי במדוייק מהדפוס שלפני, כי שם נשמטו הרבה תיבות).

21 משמעות דבריו שזה קאי גם על ציבור העונים.

22 כן הביא שם משערי תשובה ריש הסימן בשם הברכי יוסף בשם מהר"י מולכו, שלא לעבור לפני האומר קדיש כמו לפני המתפלל.

23 כנראה הכוונה למה שכתוב בילקוט שמעוני על אתר (יחזקאל, רמז שלו) שמן הארץ לרקיע מהלך ת"ק שנה וכן בין כל רקיע לרקיע, ועד כמניין "ישרה" (תקט"ו), ואדם נכנס לבית-הכנסת ולוחש תפילתו והקב"ה מאזין לו.

24 סי' צה (ס"ג) ד"ה וכתב עוד.

25 סו"ס נו.

26 בפסקי תשובות (סו"ס נו) הביא שמפורש במקור חיים הנ"ל (קכג ס"ב) שיש לנהוג בזה רק הש"ץ בקדיש שתקבל.

ואגב, בשולחן ערוך אדמו"ר הזקן בקשר לסיום תפילת שמונה-עשרה²⁷, נאמר: "נותן שלום תחילה לשמאלו, שהוא ימין השכינה השרויה נגדו בצאתו מן התפילה, ואחר-כך לימינו, שהוא שמאל השכינה..." לפי זה, צריך ביאור מדוע מנהגנו בקדיש להיפך - לתת שלום תחילה לימינו ואחר-כך לשמאלו²⁸?
ואולי זו כוונת הרבי בהערה ד"ה הטיית והרכנת הראש, שבספר המנהגים שם [לאחר שציינן "ראה בית יוסף או"ח סי' נו'²⁹ "ושו"ע ר"ס קכג³⁰]. "וצריך עיון".

27) נסמן להלן הערה 13.

28) ספר המנהגים עמ' 6. יש טוענים שהכוונה שאומר הקדיש מייצג כביכול את הקב"ה בעצמו. וצריך ביאור ומקור לזה.

29) לכאורה הכוונה למובא שם בסוף הסימן, נעתק לעיל ע"י ציון 25.

30) הכוונה לסדר אמירת 'עושה שלום' בסיום שמונה-עשרה כנ"ל.

לזכות

אנשי החסד הדגולים

הרה"ח ר' אברהם משה דייטש והרה"ח ר' גבריאל גופין שיחיו

ולע"נ האחים הרה"ח ר' זלמן יודא ור' יוסף יצחק,

בני הרה"ח ר' שלום ישעי' ע"ה דייטש